

پانزده خرداد در مطبوعات داخلی

این مقاله گزارشی است از انعکاس واقعه 15 خرداد در آیین مطبوعات؛ مطبوعاتی که پیش از آن از زیر تیغ دولت اسدالله علم گذشته و بیش از 50 جریده به تعطیلی کشانده شده بود.

این مقاله گزارشی است از انعکاس واقعه 15 خرداد در آیین مطبوعات؛ مطبوعاتی که پیش از آن از زیر تیغ دولت اسدالله علم گذشته و بیش از 50 جریده به تعطیلی کشانده شده بود.

در 15 خرداد 1342 تیتراژ اصلی اکثر مطبوعات به حوادث این روز، خصوصاً بازداشت آیت‌الله خمینی اختصاص داشت. تیتراژ برخی نشریات در 15 خرداد 1342 چنین بود:

آیت‌الله خمینی و آیت‌الله قمی دستگیر شدند. (اطلاعات، 1342/3/15). سرلشکر پاکروان (رئیس سازمان اطلاعات و امنیت کشور): آقایان خمینی و قمی توقیف شدند. (پیغام امروز - 1342/3/15).

اظهارات تیمسار سرلشکر پاکروان معاون نخست‌وزیر و رئیس سازمان امنیت کشور درباره حوادث دو روز اخیر کشور. (کیهان - 1342/3/15).

اعلامیه شهربانی کل کشور؛ تعقیب متخلفین از قانون. (کوشش - 1342/3/15). به موجب اعلامیه شهربانی کل کشور به دنبال دادن شعارهای سیاسی به وسیله بعضی دستجات، تظاهرات در خیابانهای تهران ممنوع شد. (اطلاعات - 1342/3/15). عزاداری به تظاهرات سیاسی تبدیل شد، شهربانی کل کشور. (کیهان - 1342/3/15). نخست‌وزیر: مخالفان اصلاحات ارضی تنبیه می‌شوند. (بامشاد - 1342/3/15).

محور اصلی مطالب مطبوعات در روز 15 خرداد 1342 مصاحبه پاکروان بود. این مصاحبه در اکثر روزنامه‌ها به صورت کامل به چاپ رسید. پاکروان، ساعتی پیش از شرکت در این مصاحبه، در نامه‌ای به ریاست اداره دادرسی ارتش، درخواست صدور قرار بازداشت آیت‌الله خمینی را امضا کرده بود. روزنامه کیهان در گزارشی از کنفرانس مطبوعاتی پاکروان نوشت:

«ساعت یک و نیم بعد از ظهر امروز تیمسار سرلشکر پاکروان معاون نخست‌وزیر و سرپرست سازمان اطلاعات و امنیت کشور طی یک کنفرانس مطبوعاتی که در کاخ نخست‌وزیری با حضور خبرنگاران خارجی و داخلی تشکیل شده بود، پیرامون جریان‌ات روز و تظاهرات دو روز اخیر اطلاعاتی به خبرنگاران داد.»

پاکروان در ابتدای این مصاحبه به خبرنگاران گفت:

«مذهب رسمی ایران مذهب شیعه اثنی عشری است. مذهب ما مانند ملیت و سلطنت از تجلیات موجودیت ایرانی ماست. هیچ کدام از این تجلیات نمی‌توانند از هم دیگر تفکیک گردد و ما سربازان ارتش شاهنشاهی همان طور که برای شاه و کشور حاضریم جان خود را فدا کنیم برای دفاع از مذهبمان تا آخرین قطره خون خود ایستادگی خواهیم کرد...»

پاکروان در ادامه سخنان خود گفت:

«طبقه روحانیون برای اینکه محترم باشند باید به وظیفه معنوی خود عمل نموده و از هر طمع و هر جاه‌طلبی و هر هوسرانی دوری کنند. احتیاج به گفتن نیست که چون روحانی بشر است، در طبقه روحانیون خوب و بد وجود دارد ولی خوشبختانه روحانیون ایران عموماً اشخاص با تقوی و با فضیلت هستند و بیشتر آنها مورد احترام و علاقه عامه قرار گرفته‌اند. اخیراً روش بعضی از روحانیون طوری بوده است که اشکالات قابل ملاحظه‌ای ایجاد کرده است و اولیاً امور برای حفظ مصالح عالیه کشور اقدام نمایند.» پاکروان سپس شرحی از روند اصلاحات ارضی و دیگر اقدامات رژیم شاه داد و مدعی شد:

«عده بسیار محدودی از روحانیون با همدستی عناصر بسیار پلید خواسته‌اند از نفوذ معنوی خود یک تلاش مذبحانه به کار برند و برخلاف اراده تمام ملت جلو اقدامات آزادی‌بخش اعلی‌حضرت همایون را گرفته و امیال پلید خود را ارضا کنند.»

پاکروان با محکوم کردن مخالفان اصلاحات ارضی در ایران آنان را متهم به زد و بند با دشمنان خارجی ایران کرد و گفت: «آقای خمینی با مشاهده این وضع تصور می‌کرد که بتواند با بهره‌برداری از عوامل مرتجع و خائن از این راه بزرگ شود و در عالم تشیع به مقامی برسد، علمدار یک نقشه خائنه شد. ابتدا به طور مذبوحانه سعی کرد جلو اصلاحات را بگیرد اما وقتی که دید تمام ملت در این راه از شاهنشاه پشتیبانی می‌نمایند فهمید تنها راه موفقیت این است که با دشمنان داخلی و خارجی ایران زد و بند نماید.» پاکروان در بخش دیگری از این مصاحبه گفت: «آقای خمینی و آقای قمی و عده زیادی دستگیر شده‌اند. این اشخاص با وجود مقام خیلی ارجمندی که در عالم روحانیت پیدا کرده‌اند خواسته‌اند بلوایی به راه اندازند و شاید در بعضی موارد موفق شده‌اند. این افراد بدون در نظر گرفتن مصالح عالیه کشور و بدون رعایت منافع طبقات محروم، با تمام عناصر مرتجع همدست شده‌اند و متوالیاً تحریک کردند و از هیچ کار و تهمت کوتاهی نکردند و کار به جایی رسید که با عوامل خارجی تماس گرفتند.» پاکروان در ادامه تأکید کرد که این بار سران وقایع اخیر تعقیب خواهند شد. پاکروان همچنین در پاسخ به سئوالی درباره دخالت جمال عبدالناصر در وقایع اخیر گفت: «ما کار را در خارج موردنظر قرار داده‌ایم و برای ما یقین حاصل شده که مقدار زیادی پول از خارج کشور در اختیار خمینی گذاشته شده و جمال عبدالناصر در جریانات اخیر نظر داشته است.» پاکروان در ادامه از محاکمه و مجازات متهمان وقایع اخیر خبر داد و اعلام کرد تاکنون سی نفر بازداشت شده‌اند و عده دیگری نیز بازداشت خواهند شد. پاکروان همچنین گفت به دنبال بازداشت خمینی در قم و تجریش نیز تحریکات و اغتشاشاتی ایجاد کرده‌اند. پاکروان در پاسخ به سئوال خبرنگاران درباره دستگیری رهبران جبهه ملی پاسخ داد هیچ کدام از آنها بازداشت نشده‌اند. وی همچنین اعلام کرد لزومی برای اعلام حکومت نظامی نمی‌بیند.»

مصاحبه پاکروان خوراک تبلیغاتی مطبوعات در روزهای بعد بود و آنها قیام 15 خرداد را حرکتی ارتجاعی که با کمک مالی جمال عبدالناصر، رئیس‌جمهور وقت مصر، طراحی شده بود، معرفی کردند. حجم خبرهای مربوط به حادثه 15 خرداد، در مطبوعات روز بعد گسترده‌تر بود. روزنامه‌ها در این روز ضمن پرداختن به وقایع 15 خرداد، از اعلام حکومت نظامی در تهران و شیراز و... خبر دادند. برخی از عناوین مطبوعات در روز 16 خرداد 1342 بدین شرح بود:

نزاع بزرگ در قم. (کیهان - 1342/3/16).

در تظاهرات دیروز و امروز عده‌ای کشته شدند و مؤسسات و مغازه‌ها و سینماها مورد هجوم و آتش‌سوزی قرار گرفت. (اطلاعات - 1342/3/16).

حمله پلیس به تظاهرکنندگان. (کیهان - 1342/3/16).

پاسبانها سوختند. (کیهان - 1342/3/16).

کتابخانه پارک‌شهر آتش گرفت. (کیهان - 1342/3/16).

تظاهرات در قم، مشهد، شیراز؛ در قم عده‌ای کشته شدند و در شیراز حکومت نظامی اعلام شد. (اطلاعات - 1342/3/16).

در تهران و شیراز حکومت نظامی اعلام شد. (پست تهران - 1342/3/16). اعلامیه شماره یک فرمانداری نظامی؛ نصیری. (اطلاعات - 1342/3/16). نخست‌وزیر: توطئه خطرناکی که به موقع کشف شد. (اطلاعات - 1342/3/16). نخست‌وزیر؛ دشمنان ایران توطئه و تشنج ایجاد می‌کنند. (کیهان - 1342/3/16). نطفه آشوب و غوغای دیروز در کجا بود؟ (بامشاد - 1342/3/16). انتقام ارتجاع. (پست تهران - 1342/3/16).

انعکاس وقایع ایران در دنیا؛ خبرگزاریهای خارجی وقایع دو روزه اخیر ایران را به دنیا مخابره کردند. (اطلاعات - 1342/3/16).

تاس؛ تظاهرات دیروز تهران را ارتجاعی اعلام کرد. (کیهان - 42/3/16).

روزنامه پست تهران درباره وقایع روز گذشته نوشت:

«دامنه تظاهرات صبح دیروز بالا گرفت و تظاهرکنندگان در خیابانهای بوذرجمهری، سیروس، مولوی، میدان ارک، جلو وزارت دارایی و دادگستری و چهارراه گلوبندک، جلو پارک شهر، ناصرخسرو و باب همایون پراکنده شدند و دست به تظاهرات زیادی زدند و با چوب‌دستیهایی که در دست داشتند به هر چه می‌رسیدند می‌زدند و می‌شکستند. تظاهرکنندگان که هنوز به طور آزاد در خیابانها حرکت می‌کردند در ابتدا به چند دکان در خیابانها و محلات مذکور که باز بوده حمله کردند و شیشه‌های آنها را خرد کردند و پس از حرکت این دستجات در خیابانها، دکانها و مؤسسات به حالت تعطیل درآمد و دکانها از ترس حمله‌کنندگان بسته

این روزنامه در ادامه از تعطیلی مؤسسات دولتی و بانکها در اثر ازدحام مردم خبر داد و نوشت: «مقارن ظهر دیروز که تظاهرات خیابانی به حد اعلای خود رسیده بود و تظاهرکنندگان در اثر مواجه شدن با قوای انتظامی در خیابانهای تهران پراکنده شده بودند عبور و مرور در نقاط مرکزی و حدود بازار و اغلب خیابانهای تهران به کلی قطع شد و علت این امر این بود که متظاهرين کلیه وسایط نقلیه دولتی، شخصی و اتوبوسها را خرد می‌کردند و بدین علت رفت و آمد اتومبیلها و وسایط نقلیه در خیابانها به کلی قطع شد.»

پست تهران در ادامه گزارش خود، از آتش‌سوزیهای گسترده در شهر تهران و همچنین به آتش کشیده شدن کتابخانه پارک شهر خبر داد. به نوشته این روزنامه، عده‌ای نیز به باشگاه ورزشی جعفری [متعلق به شعبان جعفری] حمله و شیشه‌های آن را خرد کردند و کتابخانه باشگاه را به آتش کشیدند. همچنین در خیابان شاهپور و خیابان خراسان نیز چند اتوبوس به آتش کشیده شد و شیشه‌های سینماهای سعدی و حافظ خرد شد. در برخی از نقاط شهر نیز چراغهای راهنمایی و کیوسکهای تلفن نیز تخریب شدند. پست تهران در پایان گزارش خود از تهران نوشت:

«تظاهرات خیابانی در تهران تا بعد از ظهر دیروز به طور پراکنده در نقاط مختلف شهر تهران و در خیابانهای سیروس، شوش شرقی، میدان خراسان و شهنواز ادامه داشت و بعد از ظهر دیروز با مستقر شدن نیروهای انتظامی در خیابانها، وضع شهر تقریباً به حالت عادی درآمد ولی تظاهرکنندگان به خیابانهای جنوبی شهر هجوم بردند و در خیابانهای شوش و سیروس و میدان شاه و بی‌سیم نجف‌آباد دست به تظاهرات عمیقی زدند و چون وسایل سازمان آب برای لوله‌کشی قسمت جنوب شهر در میدان شوش انبار شده بود، تظاهرکنندگان لوله‌های چدنی را برداشته و با این لوله‌ها به دکانها و اتومبیلها حمله کردند و چند باجه فروش بلیت اتوبوس به وسیله این لوله‌ها ویران شد...» دیگر روزنامه‌ها نیز گزارشهایی از وقایع روز گذشته منتشر کرده بودند که تقریباً همانند گزارش پست تهران بود. روزنامه کیهان نیز از مصاحبه کوتاه نخست‌وزیر خبر داد. اسدالله علم در این مصاحبه به خبرنگاران گفت:

«لازم است این مطلب به اطلاع عموم برسد که حوادث اخیر مسلماً به منظور ارعاب مردم بود تا از آن نتیجه سیاسی گرفته شود و مطابق اطلاعاتی که ما در دست داریم اگر در نتیجه پیش‌بینی دولت حالا اتفاق نمی‌افتاد در دو هفته دیگر به صورت دامنه‌دارتری ظاهر می‌شد که مشکلات دولت و زیان ملت بیشتر می‌گردید. اکنون به هیچ صورتی اشکالی در بین نیست و به هم‌میهنان عزیز خود اطمینان می‌دهم اشخاصی که باعث ناراحتی مردم می‌شوند به شدیدترین وجهی تنبیه خواهند شد و جای هیچ‌گونه نگرانی نیست.»

علم در ادامه این مصاحبه افزود:

«امروز عده زیادی از طبقات مختلف مردم به من مراجعه کردند. و می‌خواستند از طرف دولت در برابر آشوبگران و خرابکاران شدت عمل بیشتری به خرج داده شود اما شدت عمل بیشتری ضرورت ندارد خاصه اینکه جریان به صورت عادی برگشته است و قوای انتظامی تسلط کامل بر اوضاع دارند.»

اسدالله علم در پایان این مصاحبه گفت:

«این نکته را نیز یادآور می‌شوم که در هر نقطه‌ای از کشور لازم باشد با شدت عمل از این گونه عملیات مخرب و مزاحم مردم شرافتمند و اصلاح‌طلب ایران جلوگیری خواهیم کرد ولی خوشبختانه در هیچ نقطه‌ای از کشور چنین احتیاجی برای شدت عمل پیدا نشده است و مردم در آرامش و سکوت به سر می‌برند و چون لازم بود که در شیراز چند نفر فوراً محاکمه نظامی شوند در آنجا حکومت نظامی اعلان شد تا مقررات حکومت نظامی به موقع اجرا درآید.»

روزنامه پست تهران نیز از جلسه عصر روز گذشته هیئت دولت خبر داد و نوشت: «دولت به ریاست آقای نخست‌وزیر تشکیل شد. در این جلسه موضوع حوادث دو روز اخیر مورد بررسی قرار گرفت. در اطراف این جریانات بحث شد، در این جلسه هیئت دولت مقررات حکومت نظامی در تهران و حومه را تعقیب کردند و تیمسار سپهد نصیری رئیس شهربانی کل کشور با حفظ سمت به فرمانداری نظامی تهران منصوب و مشغول به کار شد.»

اما از سوی دیگر، رادیو ایران نیز ساعت 7 بعد از ظهر دیروز اعلام کرد که مقررات حکومت نظامی از ساعت 8 بعد از ظهر در تهران و حومه برقرار است. مطبوعات امروز به انعکاس گسترده متن اعلامیه شماره یک فرمانداری نظامی تهران و حومه پرداختند. در این اعلامیه آمده بود: «چون به موجب تصویب‌نامه هیئت دولت به منظور حفظ آرامش و امنیت عمومی و رفاه

اهالی محترم پایتخت و حومه و جلوگیری از اعمال سوء و اخلاص عناصر مفسده‌جو، مقررات حکومت نظامی در تهران و حومه برقرار می‌گردد و تصویب‌نامه دولت نیز از رادیو به استحضار عامه رسیده است، اینک لازم می‌دانم موارد زیر را جهت اطلاع اهالی محترم پایتخت اعلام و انتظار دارد که در حفظ نظم و آرامش با مأمورین انتظامی جهت همکاری کوشش فرمایند. 1- از این تاریخ تا صدور اعلامیه قانونی از ساعت 22 (10 شب) تا 5 صبح عبور و مرور در شهر و حومه مطلقاً ممنوع است و چنانچه به دستور توقف مأمورین انتظامی توجه نمایند به سوی آنان تیراندازی خواهد شد.

2- اجتماعات به کلی قدغن است و افراد و اشخاص حق توقف و اجتماع در معابر را نداشته و با اولین اخطار مأمورین انتظامی باید فوراً متوقف شوند.

3- افرادی که شغل و کار آنها ایجاب می‌کند هنگام شب از خانه خارج شوند از قبیل اطباء و داروسازان و غیره باید اجازه مخصوص از فرمانداری نظامی تحصیل نمایند...» به دنبال انتشار این اعلامیه، پست تهران از انتصابات جدید در فرمانداری نظامی تهران خبر داد و نوشت:

«تیمسار سرلشکر اویسی فرمانده لشکر یک گارد به معاونت فرمانداری نظامی و سرکار سرهنگ ستاد صمدیان‌پور رئیس اداره اطلاعات شهربانی کل با حفظ سمت به ریاست ستاد فرمانداری و تیمسار سرتیپ محسن به‌آفرید به سمت دادستان فرمانداری نظامی منصوب شدند.» خبرنگار روزنامه کیهان نیز از شیراز خبر داد:

«به دنبال تظاهرات امروز مردم شیراز از طرف لشکر 10 پیاده فارس در سراسر شیراز و حومه حکومت نظامی اعلام گردید. در جریان تظاهرات امروز چند نفر کشته و زخمی شدند. تظاهرکنندگان در خیابان زند، سینما حافظ و چند مشروب‌فروشی و یک جیب شهربانی را آتش زدند.» فرمانداری نظامی شیراز و حومه که به فرماندهی تیمسار سرتیپ ابوالقاسم سهراب‌پور - فرمانده لشکر 10 پیاده فارس - تشکیل شده بود امروز اولین اعلامیه خود را منتشر کرد.

متن این اعلامیه به نقل از روزنامه کیهان این چنین بود:

«از آنجایی که چند نفر ماجراجو از چندی به این طرف با جمع نمودن عده‌ای ساده‌لوح به دور خود قصد اخلاص در نظم عمومی را داشته‌اند به منظور جلوگیری از هرگونه بی‌نظمی و اخلاص در امنیت عمومی از ساعت 8 بعد از ظهر امروز 1342/3/16 در شیراز و حومه مقررات فرمانداری نظامی به مورد اجرا گذاشته خواهد شد. طبق ماده 10 قانون فرمانداری نظامی، در مدت فرمانداری نظامی کلیه اجتماعات و انجمنها بایستی به کلی متوقف و متروک گردد. از کلیه اهالی شاهدوست و میهن‌پرست شیراز و حومه انتظار دارد در حفظ مقررات مربوط به فرمانداری نظامی با مأمورین انتظامی همکاری نمایند والا طبق مقررات شدیداً تعقیب خواهند شد. ضمناً تا اعلام ثانوی عبور و مرور در شیراز و حومه از ساعت 10 شب تا 5 صبح ممنوع خواهد بود.» امروز در حالی در دو شهر تهران و شیراز حکومت نظامی اعلام شد که پاکروان، رئیس ساواک، در مصاحبه دیروز خود مدعی بود که با توجه به تسلط قوای نظامی به اوضاع، حکومت نظامی منتفی است. روزنامه‌های امروز ایران به انعکاس وقایع اخیر در خبرگزاریهای خارجی نیز پرداختند. روزنامه کیهان به نقل از خبرگزاری رویتر نوشت:

«پس از اعلام حکومت نظامی، کامیونهای سربازان مسلح به مسلسل و همچنین جیبهای حامل پلیس به خیابانهای تهران سرازیر شدند. دولت خبر دایر بر کشته شدن هزار نفر را تکذیب کرد. گفته می‌شود که توقیف آیت‌الله روح‌الله خمینی و بیست نفر از پیروانش موجب تظاهرات دیروز شده است. رفت و آمد بین ساعت ده شب تا 5 صبح ممنوع شده است. تعدادی تانک زره‌پوش، جیبهای ارتشی و نیروهای کلاه خودسار با تفنگهای سرنیزه‌دار و مسلسل، در میدانهای اصلی و نقاط تقاطع محلی تهران و اطراف بازار موضع گرفته‌اند.»

روزنامه کیهان در شماره امروز خود به نقل از رادیو لندن نیز نوشت: «پیرو اغتشاشات امروز ضد دولت، حکومت نظامی در تهران اعلام شده است. بیانیه دولت می‌گوید مقررات رفت و آمد از ساعت 22 است. اغتشاشات امروز متعاقب دستگیری یک رهبر مذهبی مسلمان [آیت‌الله خمینی] است که پس از تظاهرات دیروز علیه طرح اعلی‌حضرت شاهنشاه برای پیشرفت بانوان و اصلاحات ارضی صورت گرفت.»

خبرگزاری یونایتدپرس نیز از کشته شدن 26 نفر و مجروح شدن شصت نفر خبر داد. این خبرگزاری به مصاحبه پاکروان و علم نیز اشاره کرده بود و به نقل از علم گفت که سی نفر و از جمله آیت‌الله روح‌الله خمینی یکی از رهبران برجسته شیعه دستگیر شده‌اند. خبرگزاری فرانسه نیز از تهران گزارش داد که در تظاهرات تهران جسد یک زن هم دیده می‌شود. کمونیستهای شوروی نیز چون دیگر تیغه قیچی، همان رویه غربیها را با حادثه 15 خرداد در پیش گرفتند. روزنامه پست تهران در شماره امروز خود به نقل از خبرنگار خبرگزاری رسمی شوروی، تاس، نوشت:

«عناصر ارتجاعی که از اصلاحات ارضی و آزادی زنان به شدت ناراضی هستند، روز گذشته دست به تظاهرات زیادی در خیابانهای تهران زدند.»

خبرنگار تاس در ادامه گزارش خود افزود:

«هدف اصلی تظاهرکنندگان عبارت از مختل کردن برنامه‌های اصلاحاتی است که اکنون از طرف دولت ایران در دست اجرا و یا در دست تهیه است. در شهرهای قم و ری و مشهد نیز که از مراکز بزرگ مذهبی ایران هستند تظاهرات مشابهی به وقوع پیوسته است.» خبرنگار تاس در پایان گزارش خود افزود: «بدون شک تمهیدات مخالفان اصلاحات در ایران با شکست روبه‌رو خواهد شد و اصلاحات اساسی که مورد طرفداری اکثریت مردم ایران است طبق میل یک مشت غیرمسئول و آشوب‌گر دچار توقف نخواهد گردید.»

روزنامه اطلاعات نیز در شماره امروز خود به انعکاس وقایع ایران در خارج از کشور پرداخت. خبرگزاری آسوشیتدپرس اعلام کرد که در تظاهرات 15 خرداد عده زیادی کشته شده و هزار نفر مجروح شدند. این خبرگزاری به نقل از سخن‌گوی سفارت امریکا در تهران از حمله تظاهرکنندگان به کانون ایران و امریکا در مقابل دانشگاه تهران خبر داد. در ادامه گزارش آسوشیتدپرس آمده بود که تظاهرات 15 خرداد شدیدترین تظاهرات ضدولتی از سال 1953م بوده است و اولین حکومت نظامی پس از ده سال در تهران اعلام شده است. خبرگزاری فرانسه نیز از حمله تظاهرکنندگان به وزارت کشور و اداره انتشارات و رادیو خبر داد و اعلام کرد:

«این اغتشاشات به دنبال عزاداری ماه محرم و شهادت حضرت امام حسین(ع) روی داده و گفته می‌شود رهبری اغتشاشات را گروهی از روحانیون که با سیاست دولت مخالف هستند به عهده دارند. در کریدورهای نخست‌وزیری ایران گفته می‌شود تظاهرات شدیدی که اکنون در تهران جریان دارد بر اثر دستگیری چند نفر از رهبران مذهبی از جمله آیت‌الله خمینی و فلسفی یکی از وعاظ معروف است.»

این خبرگزاری از کشته شدن هشتاد نفر خبر داد و اعلام داشت افراد مسلح ارتش با جیبیهای مجهز به بلندگو و با اسکورت تانکها آغاز حکومت نظامی را اعلام داشتند. این خبرگزاری در پایان گزارش خود افزود:

«در این تظاهرات تعداد کمی از دانشجویان شرکت داشتند و اعضای جبهه ملی و روشنفکران ترقی‌خواه خود را از جریان برکنار داشته بودند.»

خبرنگار یونایتدپرس نیز از اوضاع تهران در 15 خرداد 1342 چنین گزارش داد: «تظاهرات در حوالی بازار با شدت بیشتری جریان داشت و تظاهرکنندگان به سوی مأمورین حمله می‌کردند و سربازان با خونسردی با سلاحهایشان آتش می‌نمودند. مردی را دیدم که درست در جلو من به زمین افتاد. ولی تظاهرکنندگان هنوز هم جلو می‌آمدند و سربازان هم به شلیک خود ادامه می‌دادند[...]. بالاخره تیراندازی متوقف شد و دودها محو گردید[...]. به اطرافم می‌نگریستم. قلب تهران مانند صبح بعد از وقوع یک گردباد عظیم به نظر می‌رسید. همه چیز تکه تکه و خرد شده بود. من در بیست سال گذشته هرگز صحنه‌ای بدتر از این واقعه ندیده بودم.» در پایان گزارش یونایتدپرس نیز آمده بود:

«در جلو کاخ شاه هفت ردیف سرباز که با مسلسل مسلح هستند صف بسته‌اند. سربازان دیگر تمام راههای اصلی را که به کاخ شاه و عمارات دولتی ختم می‌شود محاصره کرده‌اند. تمام ادارات دولتی تعطیل شده است و شهر مانند یک قلعه محاصره شده می‌ماند.»

روزنامه خراسان که جمعه‌ها نیز منتشر می‌شد در 17 خرداد 1342 مقاله‌ای تحت عنوان «ابراز انزجار» به چاپ رساند.

مطبوعات در طول هفته اول بعد از قیام 15 خرداد یعنی از 18 خرداد 1342 تا 24 خرداد 1342 با محور قرار دادن اظهارات پاکروان و نخست‌وزیر و برخی دیگر از مقامات رژیم شاه، قیام 15 خرداد را آشوب و بلوا خواندند که حاصل تلاش آدمهای اجیر شده 25 ریالی است، که از خارج پول دریافت کرده‌اند. علاوه بر این اخبار و تصاویر مربوط به حوادث روز 15 خرداد نیز انعکاس گسترده‌ای در مطبوعات داشت.

مهم‌ترین اخبار در طول این هفته عبارت بودند از:

آیت‌الله حاج سیدعبدالحسین دستغیب در شیراز دستگیر و به تهران منتقل شد. (اطلاعات - 1342/3/18).

خبرگزاری‌های خارجی گزارش می‌دهند: محاکمه نظامی 15 نفر از روحانیون بزودی آغاز می‌شود. (کیهان - 1342/3/18).

بازداشت‌شدگان محاکمه نظامی می‌شوند. (کیهان - 1342/3/18).

طبق آمار رسمی دولت، تعداد مقتولین [در تهران و قم] 86 نفر و مجروحین 193 نفر اعلام شد، تا شش هفته دیگر مقررات حکومت نظامی برقرار خواهد بود. (کیهان - 1342/3/18). نخست‌وزیر: انقلاب عظیم ملت با هیچ تحریکی متوقف نخواهد شد. (اطلاعات - 1342/3/18). نخست‌وزیر: توطئه اخیر را با پول راه انداختند. (پست تهران - 1342/3/18). دستهای خارجی در حوادث چند روزه اخیر. (پیغام امروز - 1342/3/18). نخست‌وزیر: ما شدیداً عمل می‌کنیم. (کیهان - 1342/3/18).

اسلام اجازه نمی‌دهد. (کیهان - 1342/3/18).

بدون رتوش: حوادث تأسف‌آور، ع امیرانی. (خواندنیها - 1342/3/18).

عزاداری عاشورا به تظاهرات سیاسی و نمایشهای خیابانی تبدیل شد. آیت‌الله خمینی و آیت‌الله قمی و فلسفی و عده‌ای از وعظ بازداشت شدند. (آسیای جوان - 1342/3/19). اخبار و عکسهای بلوای تهران. (آسیای جوان - 1342/3/19).

418 نفر در تهران دستگیر شده‌اند. (اطلاعات - 1342/3/19).

آدم دانه‌ای 25 ریال. (پیغام امروز - 1342/3/19).

بحران فرونشست. (کیهان - 1342/3/19).

شاه: ارتجاع سیاه با همه مظاهر تمدن مخالف است. (بامشاد - 1342/3/19). شاه: تجلی روح مرتجعین سیاه را در روز 15 خرداد در تهران دیدم. (صدای مردم - 1342/3/19). شاه: ملت آماده قربانی دادن است. (پست تهران - 1342/3/19). شاه: نیت ارتجاع سیاه این است. (کوشش - 1342/3/19).

نخست‌وزیر: بهلولهای تازه در سیاست می‌خواستند ظاهر شوند، ارتباط بعضی مراجع روحانی قم و مشهد با اشرار فارس برای ما مسلم گردید. (پست تهران - 1342/3/19). نخست‌وزیر: جاسوسها و پولهای به دست آمده در چند روز آینده با اسم و رسم و منبع کسب پول برای اطلاع عموم معرفی می‌شوند. (اطلاعات - 1342/3/19).

باقر مجلسی: دنیا دیگر اجازه این حرفها و تظاهرات غیر معقولانه را نمی‌دهد. (کوشش - 1342/3/19). فتوایهای ایران به خاطر منافع خود می‌خواهند سعادت ملت ایران را فدا کنند. (اطلاعات - 1342/3/19).

روحانیون مورد احترام و توجه دولت هستند. (اطلاعات - 1342/3/19).

آشوب و بلوا و خونریزی در تهران و قم و چند نقطه دیگر. (صبح امروز - 1342/3/20). پس از ده سال سکوت و آرامش یک بار دیگر تهران شاهد حوادث خونینی شد. (صبح امروز - 1342/3/20).

شاه: به یاری خداوند و پشتیبانی ملت ایران، انقلاب عظیم ملی را به ثمر می‌رسانیم و با ارتجاع سیاه و مخالفان سعادت ملت مقابله می‌شود. (بامشاد - 1342/3/20).

شاه: هرگز اجازه نخواهیم داد ارتجاع سیاه راه انقلاب ملت ایران را سد کند. (پیغام امروز - 1342/3/20).

دکترالموتی: این (ناامنیها) به زیان مملکت است. (صبح امروز - 1342/3/20). ارتجاع سیاه نقشه‌های شومی داشت. (اطلاعات - 1342/3/20).

چه نامسلمانیها که به اسم مسلمانی شد. (خوشه - 1342/3/20).

تهران: پانزدهم خرداد 1342. (فردوسی - 1342/3/21).

چهارشنبه خونین. (خواندنیها - 1342/3/21).

آقایوله گریخت. (اطلاعات - 1342/3/21).

شاه: جای تأسف دارد که عده‌ای آلت دست خارجی شدند و به ایجاد بلوا دست زدند. (خراسان - 1342/3/21).

شعبان جعفری: من تا آخرین نفس می‌گویم شاه، شاه، حسودان باشگاه را آتش زدند. (پست تهران - 1342/3/21).

اعلامیه دولت: دولت به کمک خسارت دیدگان می‌شتابد. (پست تهران - 1342/3/21).

با این میکرب مبارزه کنید. (اطلاعات - 1342/3/22).

بازار تهران هم امروز وضع عادی به خود گرفت. (اطلاعات - 1342/3/22).

استفاده از گرد آتش‌زا در تظاهرات 15 خرداد (اطلاعات - 1342/3/23). تظاهرکنندگان، پیراهنهای سیاه در برداشته و به چوب و کارد مسلح بودند. (روشنفکر - 1342/3/23). روسیاهی زغال. (بامشاد - 1342/3/23).

ناگهان عزاداری به میتینگ مبدل شد. (امید ایران - 1342/3/24). هفته خونینی که بر تهران گذشت: رپورتاژ جامعی از حوادث تأثرانگیز چند روزه اخیر تهران. (سپید و سیاه - 1342/3/24).

آمدند، کشتند، سوختند، رفتند... (امید ایران - 1342/3/24). 35 هزار کلمه خبر از حوادث 15 خرداد به سراسر جهان مخابره شد. (سپید و سیاه - 1342/3/24). تبلیغات مطبوعات علیه قیام 15 خرداد تا پایان خردادماه نیز ادامه پیدا کرد. مقامات دولتی اظهارات خود را درباره دخالت مصر در امور داخلی ایران تکرار کردند. مطبوعات در مقالات خود عوامل قیام 15 خرداد را مرتجعان و آشوبگران مخالف دهقان و کارگر نام نهادند. برخی از عناوین مطبوعات در روزهای پایانی خرداد چنین بود:

سازمان امنیت امروز از یک گوشه اسرار حوادث اخیر پرده برداشت. (اطلاعات - 1342/3/25). اسناد توطئه پانزدهم خرداد فاش شد. (اطلاعات - 1342/3/25). نکته‌ها و خبرهای پشت پرده؛ جای وساطت یک مقام روحانی مثل مرحوم آیت‌الله بروجردی بین دولت و مخالفین خالی است. (خوشه - 1342/3/25).

همه با هم در تشییع تابوت ارتجاع (اراده آذربایجان - 1342/3/25).

سرلشکر پاکروان، معاون نخست‌وزیر و رئیس سازمان اطلاعات و امنیت: دو تن از عمال ناصر به نام محمد القیسی و عبدالقادر رباط ظرف یک سال، بیش از پنج میلیون تومان در تهران خرج کردند. (کوشش - 1342/3/26).

محمد القیسی: پنج میلیون تومان پول به حاج جواد نقره‌چی تحویل دادم. (صدای مردم - 1342/3/26).

انزجار و تنفر شدید نسبت به مسببین حادثه 15 خرداد. (کوشش - 1342/3/26).

شکست عبدالناصر در ایران مطبوعات قاهره را خشمگین کرده است. (اطلاعات - 1342/3/27). آشوب‌گران 15 خرداد دشمن دهقان و کارگر بودند. (اطلاعات - 1342/3/27). روحانیون واقعی از افکار مترقی در چهارچوب تعالیم اسلامی پشتیبانی می‌کنند. (اطلاعات بانوان - 1342/3/27).

این اطلاعات را در هیچ روزنامه دیگر نخواهید خواند، یک آمار دقیق از ضایعات و خسارات. (اتحاد ملی - 1342/3/28).

دیوار ارتجاع شکست خورده است. (فردوسی - 1342/3/28).

اظهارنامه‌های خسارت دیدگان در واقعه 15 خرداد از امروز مورد رسیدگی قرار گرفت. (اطلاعات - 1342/3/29).

نخست‌وزیر: حوادث 15 خرداد دو هفته تمام در شئون مملکت وقفه ایجاد کرد. (پیغام امروز - 1342/3/30).

عبدالناصر در فدراسیون نیم بند. (اطلاعات - 1342/3/30).

آرام، وزیر امور خارجه: اشاره به عمال ناصری در حوادث اخیر به هیچ وجه متوجه برادران مسلمان عرب کشورهای عربی نیست. (پیغام امروز - 1342/3/30).

نامه‌ها، تلگرافات و میتینگ‌های مردم در پشتیبانی از اصلاحات ملی؛ زنان ایران از اطراف پرچم اصلاحات کنار نمی‌روند. (اطلاعات - 1342/3/30).

اسدالله علم (نخست‌وزیر): ما نمی‌توانیم از قافله تمدن دور بمانیم و اکنون که با شما صحبت می‌کنم زنان کشورهای دیگر در گردش آسمانی هستند. (خراسان - 1342/3/31). جنگ تبلیغاتی مطبوعات در طول هفته‌های بعد نیز ادامه پیدا کرد. محور اصلی این تبلیغات نیز دخالت عوامل خارجی در حادثه 15 خرداد بود. مطبوعات حتی در سالگرد قیام 15 خرداد نیز بر مطالب سال گذشته خود استوار بودند و به آنها تأکید ورزیدند. یادی از یک حادثه شوم. (فردوسی - 1343/3/12).

یادی از واقعه شوم پانزدهم خرداد: آشوب کور خرداد. (پست تهران - 1343/3/14). یادی از یک واقعه تأسف‌آور. (دنیا - 1343/3/16).

پی‌آمد

بررسی اخبار، گزارشها، مقالات،... مندرج در مطبوعات از 15 خرداد 1342 تا سالگرد این قیام، چنین می‌رساند که:

1- مطبوعات همچنان قیام 15 خرداد را با عناوین: آشوب، بلوا، غوغا،... می‌نامیدند. 2 - تظاهرکنندگان را با عناوین آشوب‌گر و عوامل ارتجاع سیاه و... می‌خواندند. 3 - همچنان مدعی ارتباط برخی از روحانیان با عناصر خارجی برای ایجاد آشوب در کشور بودند. 4 - بر کمک مالی جمال عبدالناصر به مخالفان جهت ایجاد آشوب در کشور تأکید می‌کردند. 5 - تظاهرکنندگان 15 خرداد را اجیرشدگانی برای دریافت 25 ریال پول می‌دانستند. 6 - عامل اصلی قیام را سوءاستفاده سیاسی برخی روحانیان از مراسم مذهبی برمی‌شمردند. 7- از قیام 15 خرداد در سالگرد آن تحت عناوین: حادثه شوم، واقعه تأسف‌آور، آشوب کور... یاد می‌کردند.

منبع: فصلنامه مطالعات تاریخی، سال دوم، شماره 7، (ویژه نامه 15 خرداد) بهار 1384